

23. Ellman M. The Role of Leadership Perceptions and of Intent in Soviet Famine of 1931–1934 // *Europe–Asia Studies*. – 2005. – № 6.
24. Davies R., Wheatcroft S. The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1931–1933. – Basingstoke, 2004.
25. Marcus D. Famine Crimes in International Law // *The American Journal of International Law*. – 2003. – № 2.
26. Totten S., Parsons W., Charny I. A century of genocide: critical essays and eyewitness accounts. – N-Y.– London: Routledge, 2004.
27. Berkhoff K. C. Harvest of despair: life and death in Ukraine under Nazi rule. – Cambridge, Massachusetts– London, England: The belknap Press of Harvard University Press, 2004.
28. Valentino B. A. Final Solutions: mass killing and genocide in the twentieth century. – Ithaca–London: Cornell University Press, 2004.
29. Jones A. Genocide: A Comprehensive Introduction. – London; N-Y.: Routledge, 2007.
30. Gellately R., Kiernan B. The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
31. Naimark N. Fires of Hatred: ethnic cleansing in 20th century Europe. – Cambridge, Massachusetts–London, England: First Harvard University Press paperback edition, 2002.
32. Мейс Дж. Політичні причини голодомору в Україні (1932–1933 рр.) // *Український історичний журнал*. – 1995. – № 1.
33. Shaw M. What is genocide? – Cambridge: Polity Press, 2007.
34. Staub E. The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence. – Cambridge: University Press, 1989.
35. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide New York, 9 December 1948 // Office of the United High Commissioner for Human Rights <http://www.preventgenocide.org/law/convention/text.htm>
36. Бондаренко А. Врятувати свідчення: збирання справжніх доказів кримінальних злочинів Голодоморів ще не починалося // *Тиждень*. – 2007. – № 5, 30 листопада – 6 грудня.
37. Міжнародне визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні // Офіційний Web-сайт Міністерства Закордонних Справ України // <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/14506.htm>
38. Украина возмущена позицией России по голодомору: МИД Украины заявил, что призывы российских официальных лиц не признавать голодомор 1930-х годов геноцидом “несовместимы с декларируемым стратегическим партнерством двух стран” // BBC. Russian. Com // http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/international/newsid_7290000/7290227.stm.

Summary

In the article there is analysed the western historiography where historians provide their own interpretation of the events of 1932–1933 in Ukraine. The author makes an attempt to ground the relevancy of considering the famine of 1932–1933 in Ukraine as genocide.

М. М. Паньків

РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ У ПОЛЬСЬКІЙ ПЕРСПЕКТИВІ: ОГЛЯД СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ (1989–2007)

Російська імперія була багатоскладовим (політичним, культурним, економічним і суспільним) організмом. В останні десятиліття феномен «імперії» став предметом вивчення для науковців з різних галузей, що призвело до утворення нової, міждисциплінарної за своєю сутністю, сфери досліджень – «імперіології», яка репрезентує багатомірний погляд на імперську проблематику. Поштовхом для розвитку цієї наукової течії стало падіння останньої імперії на європейському континенті – Радянського Союзу. Дослідники цього напрямку підкреслюють безперервність імперських структур між царською Росією і СРСР, замислюючись в цьому контексті над відношеннями центр-периферії, над значенням національного чинника у розвитку і кризах імперської системи, розглядаючи імперський простір, як зону взаємодії різних факторів [1-5]. Імперія сприймається як дослідницька ситуація, а не структура, проблема, діагноз. На сьогодні є очевидним, що Російську імперію неможливо описати в межах однієї моделі, одного метанарративу. «Побачити» загальноімперську перспективу можливо, лише поєднуючи перспективи окремих національних історіографій і враховуючи різні дослідницькі оптики.

В даній статті ми спробуємо окреслити сучасну польську перспективу російського імперського феномену. Слід зазначити, що Російська імперія стала об'єктом зацікавлення для багатьох польських істориків ще на початку XIX ст., після поділів Речі Посполитої. Вагомий вплив на розвиток цих досліджень мало багаторічне сусідство обох народів, що позначилося численними конфліктами і драматичними подіями (війни Речі Посполитої з московською державою, участь Росії у поділах, польські повстання у XIX столітті: листопадове 1831/1832 і січневе 1863/1864). Протягом віків у

Польщі сформувалася багата історіографічна традиція трактування Російської імперії, яка безумовно відбивається в працях сучасних польських істориків. В межах цієї статті ми не будемо зупинятись на характеристиці попередніх періодів польської історичної думки, але зазначимо, що в останні роки з'явилося кілька праць, присвячених цим питанням, які дозволяють зорієнтуватись у концептуальних конструкціях, сформованих до 1989 р. [6-9]

Починаючи з 1989 р., розпочався сучасний етап вивчення історії Російської імперії в Польщі. Політичні зміни у Східній Європі на межі 80-90х років XX ст., трансформація державного устрою Польщі, скасування цензури, можливість вільного доступу до архівних документів, створили нові умови для розвитку цих досліджень. Зважаючи на обмеження щодо обсягу даної статті, авторка не ставить за мету вичерпно описати всі джерела, праці істориків, які висвітлюють російську проблематику. Метою даної статті є висвітлення окремих аспектів, що характеризують розвиток сучасної польської історіографії історії Російської імперії. Основна увага при цьому буде приділена проблемно-тематичним уподобанням польських дослідників та інтерпретаційним тенденціям, які домінують при зверненні до російської проблематики.

У сучасній польській історіографії відбувається перенесення акцентів з традиційних дослідницьких тем (політична історія, історія культури) на нові, або слабо присутні до того часу в польському дискурсі з історії Росії, площини. Передусім це стосується історії ментальності та історії ідеї [10-14]. До того ж, дослідження з історії Російської імперії набрали міждисциплінарного характеру. В дев'яностих роках опубліковано було багато праць, які стосуються взаємних польсько-російських уявлень та стереотипів [16-20]. Без цензурних обмежень розпочалося вивчення польсько-російських стосунків в XIX і XX ст. Значно легший доступ до основних документів з російських, литовських, українських і білоруських архівів, дозволив покласти в основу більшості з нових студій вагомому джерельну базу.

Слід звернути увагу на проблему визначення меж дефініції «імперія» в польській історіографії. Загальновідомо, що в назві російської держави з 1721 р. по 1917 р. містився термін «імперія». Однак, цей формальний критерій є неприйнятним, оскільки в польській історичній свідомості історія Росії сприймається як імперська починаючи з часів правління Івана Грозного. Як зазначає відомий польський історик Анджей Новак: «Матеріальні основи Російської імперії будувалися століттями, за довго до появи царя-реформатора. Але він змінив її характер, встановлюючи надовго передусім західний вектор її подальшого розвитку, її стратегічних і що не менш важливо цивілізаційних прагнень» [21, с. 64]. Таким чином, характеризуючи рецепцію Російської імперії в сучасній польській історіографії, ми будемо застосовувати проблемний, а не хронологічний чи географічний принцип.

Важливе місце в польській історіографії займає тема формування імперського компоненту російської державної парадигми у XV- XVI ст. З комплексу праць, присвячених цій проблематиці, слід виокремити монографію Кристини Хойницької [22]. На тлі суспільно-політично-релігійної ситуації Московської Русі у XV-XVI ст. авторка показує формування і генезу державної доктрини. Вона розкриває механізми, які московські правителі використовували для «збирання руських земель» (дипломатія, підкуп, збройні сили) і які, в інтерпретації дослідниці, дорівнювали «московському імперіалізму». У праці Хойницької міститься ряд дискусійних тез, серед яких найбільший резонанс у середовищі польських істориків отримала критика мегаідеї «Москва – Третій Рим». Дослідниця стверджує, що ця ідея виникла в церковному середовищі, виражала «християнський дух» і ніколи не була офіційною державною доктриною [22, с. 14-15]. Однак, Анджей Андрусевич, відомий дослідник історії та культури царської Росії, у рецензії на книгу К. Хойницької зазначає: «Глибша історична проблема в тому, що державна доктрина особливо по відношенню до внутрішніх справ, сформована була у церковних «інтелектуальних» осередках Новгороду, Пскова, Твері, Володимира» [23, с. 229]. Релігійна ідея перетворилася в ідеологічну підпору московської держави.

В окремій статті А. Андрусевич прослідковує генезу доктрини «Третього Риму» у Росії від XVI ст. до сучасності, підкреслюючи безперервність цієї ідеї в історії Російської Імперії, Радянського Союзу і сучасної Росії [24]. Він відзначає, що теорія про Москву, як про спадкоємицю християнських імперій: Риму і Візантії, не з'явилася випадково, а формувалася в умовах боротьби Русі за централізовану державу, і в цьому сенсі була теорією політичною [24, с. 19]. Андрусевич підкреслює, що російська державність від початку базувалася на територіальній експансії і агресії, які виправдовувалися особливою роллю Русі, як єдиної православної держави, що вціліла у світі позбавленому правдивого християнства [24, с. 21]. Ще на початку 1980-х років відомий польський дослідник історії Росії, Людвік Базильов, висунув гіпотезу, що теорія «Третього Риму» була шкідливою для Москви, хоча і зміцнила її культурні зв'язки з іншими країнами, але насправді несла у собі ізоляціонізм і консерватизм, які пізніше стали на заваді розвитку Росії [25, с. 173]. Подібні тези в новітній польській історіографії висувають З. Мадей [26, с. 35-37], А. де Лазарі [27, с. 55].

Своєрідним показником проблем історії імперської Росії XVIII – XIX ст., які були слабо вивчені польськими істориками, або взагалі знаходились на маргінесі досліджень, може слугувати опублікована у 2001 році збірка статей Яна Собчака «Про Росію дещо інакше» [28]. На особливу увагу заслуговує есе, присвячене головним постатям російської політичної сцени, включаючи і міністрів закордонних справ (від Олександра Горчакова до Сергія Сазонова). Російська імперія представле-

на тут як велика держава, що мала певні інтереси на євразійському континенті і не залишалася осторонь подій в інших регіонах світу [29, с. 43-44]. З цієї перспективи імперська Росія розглядається також в працях Януша Будзинського [30] і Антоні Гізи [31].

Не нова для польської історіографії проблема корупції у Російській імперії, вона виступає в багатьох працях, що стосуються інших питань, але лише нещодавно стала темою окремої монографії [32]. Автор цього дослідження, Анджей Хвальба, розглянув питання: чим була корупція в Росії в період 1861 – 1917, яка набула суспільні і територіальні розміри, чи була нонсенсом, чи швидше суспільною і моральною нормою. Слід відзначити, що на відміну від своїх попередників, Хвальба вбачає в корумпованості російського суспільства не лише мінуси, а і плюси. Так, на думку автора, корупція дозволяла боротися з нееластичністю ладу, автократією держави і централізмом, макроекономічною нерівновагою, послаблювала вплив деспотичної політичної системи на динамічні економічні процеси, призводила до змін в розподілі доходів, відіграючи роль одного зі значних засобів першочергового накопичення [32, с. 295-297]. Загалом, у Російській імперії корупція стала важливим елементом суспільного і політичного життя, ланкою залежності і взаємозалежності підданих і влади. Для розуміння, якою була Росія у другій половині XIX ст. і на початку XX ст., явище корупції неможливо обминути. Працю А. Хвальби слід трактувати, як вступ до набагато складнішої проблеми, яка вимагає більш детального вивчення її окремих аспектів.

В останні роки польська історіографія збагатилася кількома біографіями російських правителів і політичних діячів. Слід виокремити праці А. Андрусевича [33], М. Дзевановського [34], Я. Собчака [35], в яких особистості царів, представлені на тлі історії Росії, внутрішніх стосунків, суспільно-політичного життя, економіки, культури і релігії, а також міжнародних стосунків. Лешек Яскевич присвятив своє монографічне дослідження політичній біографії Сергія Вітте [36]. З'явилися також бібліографічні словники, в яких містяться загальні відомості про всіх російських царів [37, 38, 39]. Поява цих праць не свідчить про персоналізацію історії Російської імперії, це скоріше спроба ліквідувати «білі плями» в польській історіографії, в якій до того особлива увага приділялася постатям Івана Грозного, Петра I та Катерини II.

Насправді ж великий доробок польських дослідників стосується передусім проблеми польсько-російських стосунків та їх генезису від XVII ст. до поч. XX ст. Ця проблематика знайшла розкриття у різноплановій за підходами і тематикою науковій літературі. При цьому найбільший масив праць присвячений періоду кінця XVIII – початку XX ст., коли після третього поділу Речі Посполитої у 1795 р., до Російської імперії відійшла найбільша частина території цієї держави. Поляки стали не тільки свідками, але і безпосередніми учасниками процесів, які відбувались в імперії Романових.

Питання появи польсько-російського антагонізму розглядає А. Андрусевич у «Історії Димітріад» [40]. Сам термін «Димітріади» функціонує головним чином у польській історіографії, рідше у західноєвропейській. Як зазначає автор, до часів першої «Димітріади» росіяни не виявляли особливого зацікавлення Польщею і поляками. Поляки були для них лише союзниками Литви і литовців, з якими Росія вела боротьбу ціле XVI ст. Дослідник припускає, що саме «Димітріади» ширше познайомили російське суспільство з термінами «Польща» і «поляки», які від того часу замінили ворожі слова «Литва» і «литовці». Отримані від поляків в період Димітріад кривди і приниження глибоко вкоренилися в ментальності росіян, стали головним мотивом у всіх подальших війнах, які проводилися з Річчю Посполитою.

Польська історіографія репрезентована також дослідженнями над польсько-російськими стосунками у XVII ст. вже після Димітріад. Це стосується праць Й. Доробіша [41], Г. Віснера [42], Т. Чешельського [43], Л. Пятковського [44]. Всі вони підкреслюють особливе значення XVII століття у розвитку конфліктів між двома державами і поступове зростання могутності Москви.

З 1989 р. з'явилась значна кількість наукової літератури, присвяченої різним аспектам польсько-російських стосунків у кінці XVIII – на початку XX ст. Вони істотно збагатили попередній доробок з цієї проблематики, впровадивши додаткові елементи до історичного дискурсу. Дослідники почали більше уваги присвячувати проблемам підпорядкування та уніфікації земель колишньої Речі Посполитої, трактованих як периферія Росії, а також еволюції методів та інструментів імперської політики. Крім опору польського суспільства деполонізаційній політиці, вони намагаються показати спроби адаптації поляків до нових, продиктованих Російською імперією, умов життя. Основну увагу польські історики приділяють вивченню «польського питання», ключового для кризового періоду імперської історії Росії XIX – поч. XX ст., спробам боротьби з ним імперського центру і його бюрократичного апарату.

У 1990-х роках почали з'являтися праці дослідників, що розглядають цілі, практику та результати політики, яку проводила Імперія у Королівстві Польському, концентруючись в першу чергу на вивченні проблем співпраці і колаборації крайової еліти з імперською адміністрацією, поляків на службі імперії та питання про межі між співпрацею і зрадою. Ці дослідження носять полемічний характер щодо польської історіографічної традиції міжвоєнного періоду та доби ПНР. В цьому контексті можна згадати монографії Анджея Шварца [45], Анджея Хвальби [46], Вацлава Цабана [47], Лукаша Хімяка [48], Єжи Кукульського [49], Магдалени Мічинської [50], Станіслава Веха [51].

Сучасна польська історіографія репрезентована також дослідженнями, в яких робиться спроба представити русифікаційну політику Імперії в Королівстві Польському і поведінку суспільства щодо тих акцій з перспективи щоденного життя. До таких спроб належить стаття Агати Тушинської, в якій дослідниця звертає увагу на «звичайний день» мешканців Варшави в період 1865 – 1905 років [52]. Авторка вбачає елементи русифікації не лише в адміністративних змінах, але і в змінах зовнішнього вигляду міста, у перенесенні елементів російської архітектури, зміні стилю і вигляду старих будівель. На цей аспект звертав особливу увагу також Пьотр Пашкевич [53].

Дослідження політики Російської імперії на «кресах» становлять ще один комплекс праць сучасних польських істориків. Під «кресами» слід розуміти колишні Східні землі Речі Посполитої, які після поділів цієї держави відійшли до Російської імперії під назвою Західного краю (Литва, Західна Білорусь та Правобережна Україна). Безперечно, цей термін відповідає польській культурній та історичній традиції, проте є неприйнятним для українських, литовських і білоруських істориків. Останнім часом з'являються спроби створити модель «універсальних» «кресів» шляхом віднесення їх до явищ, які виступають у різних місцях і різних історичних епохах, у стосунках як Імперій, так і національних держав з їх периферією. Доречно тут згадати дослідження Генріха Гленбоцького, присвячене кресам Російської імперії, під якими автор розуміє не лише заборані Східні землі Речі Посполитої, але всю периферію, окраїни Імперії [54]. Праця Гленбоцького відповідає тенденціям світової імперіології. Автор, як і інші дослідники Імперії вважає, що основою політично-суспільно-національної ситуації на Західних окраїнах держави Романових було зіткнення російської держави і молодого російського націоналізму з більш розвиненою польською національною свідомістю.

Одним з небагатьох дослідників, які у сучасній Польщі розглядають проблему історії Росії в новому світлі, як багатонаціональної Імперії, є Анджей Новак [55; 56; 57]. Серед його праць, увагу привертає збірка, в якій зібрані статті автора опубліковані у попередні роки. Її головним мотивом є порівняння традиційного польського погляду на проблему Російської імперії з новими інтерпретаційними пропозиціями, які приносить доробок світової імперіології останніх років [58]. У тому контексті в ній міститься також спроба показати значення польського питання у формуванні російської імперської ідеї і практики у ХІХ ст.

Враховуючи, що проблеми історії Російської імперії в останні роки стали полем міждисциплінарних досліджень і викликали поважні дискусії, польське наукове середовище виступило з ініціативою проведення зустрічі, на якій обмінятися своїм досвідом, прийнятими інтерпретаціями і методами вивчення спільної тематики, мали б змогу політологи з істориками, польські дослідники з представниками світової «імперіології». До такої зустрічі дійшло під час конференції, яка під назвою «Проблема Російської імперії в історії Росії, Польщі, Литви і України (ХVІІІ – ХХІ ст.)» відбулася у Варшаві 9-10 вересня 2004 р. На ній зустрілися дослідники з Росії, України, Литви, Японії, Сполучених Штатів, Німеччини і з Польщі. Результатом цієї зустрічі став том, в якому зібрані тексти доповідей представлених на конференції [59]. Звісно, що ця збірка не може мати характеру вичерпуючої синтези такої великої і складної теми. Але вона сигналізує початок ширшого обміну досвідом між польською наукою і доробком світової «імперіології».

Підбиваючи підсумки і характеризуючи позиції сучасної польської історіографії щодо російського імперського феномену, зазначимо основні тенденції, які намітилися в цих дослідженнях. Хоча на даному етапі історія Російської імперії стала для польських дослідників предметом самостійного академічного дискурсу, все одно в багатьох випадках до цієї проблематики повертаються переважно у контексті вивчення історії Польщі. Одним з найістотніших і багатозначних символів польської історії, що стосується широкого спектру польсько-російських стосунків, залишаються поділи Речі Посполитої. Зараз простежуються спроби відійти від традиційних поглядів на державу і націю в епоху поділів, перенести акценти на соціокультурні чинники проблеми, пов'язані перш за все з дослідженням її контексту, а також досягти реконструкції розповсюджених в польській історіографічній традиції національних міфів і стереотипів відносно тієї епохи. Польські дослідники конструюють різні історіографічні образи Російської імперії, описують корні феномену, причини виникнення і функціональні механізми, які підтримували його існування, простежують імперський цикл формування, зростання та кризи системи.

На даному етапі особливо важливим виглядає необхідність розвинути спільні дослідження польських, російських, українських, білоруських і литовських істориків, які б дозволили всебічно, під різними «кутами зору», вивчити цю проблему.

Джерела та література

1. Szporluk R. Imperium, komunizm i narody. – Kraków, 2003.
2. Pipes R. Rosja carów. – Warszawa, 1990.
3. Hosking G. Russia. People and Empire 1552 – 1917. – Cambridge, Massachusetts, 1997.
4. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія. Виникнення, історія, розпад. – Львів, 2005.
5. Каспэ С. Империя и модернизация. Общая модель и Российская специфика – М., 2001.
6. Filipowicz M. Wobec Rosji. Studia z dziejów historiografii polskiej od końca XIX wieku po II wojnę światową. – Lublin, 2000.

7. Wierzbicki A. Groźni i wielcy. Polska myśl historyczna XIX i XX wieku wobec rosyjskiej despotii. – Warszawa, 2001.
8. Kornat M. Między wyobraźnią a wiedzą. Rosja w polskiej myśli historycznej XIX i XX wieku // Polacy i Rosjanie. 100 Kluczowych pojęć. / pod red. Magdziak-Miszewska A., Zuchniak M., Kowal P. – Warszawa, 2002.
9. Stobiecki R. Rosja i Rosjanie w polskiej myśli historycznej XIX i XX wieku // Katalog wzajemnych uprzedzeń Polaków i Rosjan / pod red. A. de Lazari. – Warszawa, 2006.
10. Dogońska J. Cywilizacyjna tożsamość Rosji. – Toruń, 1997.
11. Paradowski R. Eurazjatyckie imperium Rosji. Studium idei. – Toruń, 2001
12. Andrusiewicz A. Mit Rosji. Studia z dziejów i filozofii rosyjskich elit. – Rzeszów, 1994. – T. I – II.
13. Andrusiewicz A. Cywilizacja rosyjska. – Warszawa, 2005. – T. I – II.
14. Czuby J. Rosja i świat: wyobrażenia polityczna elity władzy imperium rosyjskiego w początkach XIX wieku. – Warszawa, 1997.
15. Giza A. Polaczkowie i Moskale – wzajemny ogląd w krzywym zwierciadle (1800 – 1917). – Szczecin, 1993.
16. Kępiński A. Lach i Moskal. Z dziejów stereotypu. – Warszawa-Kraków, 1990.
17. Dusza Polska i Rosyjska. Spojrzenie współczesne / pod red. A. de Lazari i R. Backera. – Łódź, 2003.
18. Polacy i Rosjanie. Na przestrzeni wieków (XVII – XX). / pod red. J. Rzońcy. – Opole, 2000.
19. Polacy i Rosjanie. 100 Kluczowych pojęć, / pod red. A. Magdziak-Miszewska, M. Zuchniak, P. Kowal – Warszawa, 2002.
20. Polacy w oczach Rosjan – Rosjanie w oczach Polaków, /pod red. R. Bobryk, J. Faryno – Warszawa, 2000.
21. Nowak A. „Oświecony” rosyjski imperializm i Polska (od Piotra I i Katarzyny II do Karamzina i Puszkina) // Od imperium do imperium: spojrzenia na historię Europy wschodniej. – Kraków-Warszawa, 2004.
22. Chojnicka K. Narodziny rosyjskiej doktryny państwowej. Zoe Paleolog – między Bizancjum, Rzymem a Moskwą. – Kraków, 2001.
23. Andrusiewicz A. Moskiewska idea państwa // Polska i jej wschodni sąsiedzi. – Rzeszów, 2002. – T. 2.
24. Andrusiewicz A. Trzeci Rzym. Translatio studii – translation imperia // Polska i jej wschodni sąsiedzi. – Rzeszów, 2002. – T. I.
25. Bazyłow L. Historia Rosji. – Warszawa, 1983. – T. I.
26. Madej Z. Rosyjskie zmagania cywilizacyjne. – Warszawa, 1993.
27. Lazari A. Trzeci Rzym // Mentalność rosyjska. Słownik. – Katowice, 1995.
28. Sobczak J. O Rosji nieco inaczej. Szkice i eseje z dziejów politycznych Rosji XVIII–XX w. – Olsztyn, 2001.
29. Sobczak J. Postacie szefów rosyjskiej dyplomacji ostatniego stulecia caratu // O Rosji nieco inaczej. Szkice i eseje z dziejów politycznych Rosji XVIII–XX w. – Olsztyn, 2001.
30. Budziński J. Polityka zagraniczna Rosji 1907 – 1914. Aparat decyzyjny, koncepcje, rezultaty. – Toruń, 2001.
31. Giza A. Wokół Bałtyckiej polityki Rosji od końca XVI do początku XX wieku. Zbiór studiów. – Szczecin, 1999.
32. Chwałba A. Imperium korupcji w Rosji i w Królestwie Polskim w latach 1861-1917. – Kraków, 1995.
33. Andrusiewicz A. Iwan Groźny. – Warszawa, 2006.
34. Dziewanowski M. Aleksander I: car Rosji, król Polski. – Wrocław, 2000.
35. Sobczak J. Cesarz Mikołaj II. – Olsztyn, 1998. – Część I - II.
36. Jaśkiewicz L. Sergiusz Witte – biografia polityczna. – Warszawa, 1994.
37. Andrusiewicz A. Carowie i cesarze Rosji. Szkice biograficzne. – Warszawa, 2001.
38. Mucha B. Słownik władców ruskich i rosyjskich. – Piotrków Trybunalski, 2001.
39. Serczyk W. Poczet władców Rosji (Romanowowie). – Londyn, 1992.
40. Andrusiewicz A. Dzieje Dymitriad: 1604-1614. – Warszawa, 1990. – T. I – II.
41. Dorobisz J. Kanderz Wielki Koronny Jakub Zadzik wobec stosunków z państwem Moskiewskim w latach 1632 – 1635 // Polacy i Rosjanie na przestrzeni wieków (XVII – XX w.) / pod. red. J. Rzońcy. – Opole, 2000.
42. Wizner H. Król i car. Rzeczpospolita i Moskwa w XVI i XVIII wieku. – Warszawa, 1995.
43. Ciesielski T. Rzeczpospolita a państwo Moskiewskie w latach 1632 – 1653 // Polacy i Rosjanie na przestrzeni wieków (XVII – XX w.) / pod. red. J. Rzońcy. – Opole, 2000.
44. Piątkowski L. Wiek XVII w dziejach Rosji i Rzeczypospolitej. Próba analizy porównawczej // Res Historyka. – 2006. – T. 20.
45. Szwarc A. Od Wielopolskiego do Stronnicstwa Polityki Realnej. Zwolennicy ugody z Rosją, ich poglądy i próby działalności politycznej (1864 – 1905). – Warszawa, 1990.
46. Chwałba A. Polacy w służbie Moskali. – Warszawa-Kraków, 1999.
47. Caban W. Służba rekrutów z Królestwa Polskiego w armii carskiej w latach 1831 – 1873. – Warszawa, 2001.
48. Chimiak Ł. Gubernatorzy rosyjscy w Królestwie Polskim. Szkic do portretu zbiorowego. – Wrocław, 1999.
49. Kukulski J. Sto lat Rosji w Królestwie Polskim (1815 – 1915). – Piotrków Trybunalski, 2005.
50. Micińska M. Zdrada, córka nocy. Pojęcie zdrady narodowej w świadomości Polaków w latach 1861 – 1914. – Warszawa, 1998.
51. Wiech S. Społeczeństwo Królestwa Polskiego w oczach carskiej policji politycznej (1866 – 1896). – Kielce, 2002.
52. Tuszyńska A. W oczach Polaków. Polacy i Rosjanie. Życie codzienne w Warszawie w latach 1865 – 1905. // Przemiany formuły polskości w drugiej połowie XIX w. / pod red. J. Maciejewskiego. – Łódź, 1999.
53. Paszkiewicz P. Pod berłem Romanowów. Sztuka rosyjska w Warszawie 1815-1915. – Warszawa, 1991.

54. Głębocki H. Kresy Imperium. Szkice i materiały do dziejów polityki Rosji wobec jej peryferii (XVIII – XXI). – Kraków, 2006.
55. Nowak A. Miedzy carem a rewolucja. Studium politycznej wyobraźni i postaw Wielkiej Emigracji wobec Rosji 1831-1849. – Warszawa, 1994.
56. Nowak A. Jak rozbić rosyjskie imperium? Idee polskiej polityki wschodniej (1773 – 1921). – Warszawa, 1995.
57. Nowak A. Polacy, Rosjanie i biesy. Studia i szkice historyczne z XIX i XX wieku. – Kraków, 1998.
58. Nowak A. Od imperium do imperium: spojrzenia na historię Europy wschodniej. – Kraków-Warszawa, 2004.
59. Rosja i Europa Wschodnia: „imperiologia” stosowana / pod red. A. Nowaka. – Kraków, 2006.

Summary

This article contains attempt to study and analyze in which way contemporary polish historians describing Russian Empire; what was the Russia of tsars for the polish researchers since 1989. Problem of studying of Russian Empire phenomenon that include different contexts such as political, national, cultural, economical, civilization causes necessity of interdisciplinary methods to solve. Polish scientists gives a special attention on studying in polish-russian relations in XIX-XX centuries, they give less consideration devote to the previous period. They put in the forefront the Polish question in Russian Empire: polish resistance, trying empirical center to negotiate those problems, state machinery, the methods of uniting polish territory into the one empirical structure and also appearance of collaboration.

А. А. Хеленюк

ГРУШЕВСЬКОЗНАВСТВО В ТВОРЧОСТІ Л. ВИНАРА

Одна з особливостей сучасного розвитку української історіографії полягає в тому, що вона переживає становлення своєї соборності, яка передбачає вивчення і осмислення наукового доробку українських вчених, що працювали поза Україною і через політичні та ідеологічні чинники довгий час необ'єктивно оцінювалися радянською історичною наукою.

До таких дослідників належить Любомир Роман Винар (нар. 1932 р.) – професор Кентського державного (США) та Українського вільного (Німеччина) університетів, засновник і голова Українського історичного товариства, голова Історичної секції Української вільної академії наук у США, редактор журналу «Український історик» та інших періодичних і неперіодичних видань.

Багатогранність наукових пошуків Любомира Винара загальновідома. Як історик він працював у різних ділянках історії (історія княжої України, Литовсько-Руської держави, історії козацтва), історіографії, археографії, історії культури, книгознавства, історичної бібліографії. Одне із центральних місць в його науковому доробку посідає постать М. Грушевського. Крім того, що авторству Л. Винара належить понад 100 публікацій, присвячених різним періодам життя М. Грушевського, проблемам, пов'язаним з науковою й громадсько-політичною діяльністю цього видатного вченого, саме ним було здійснене наукове теоретичне обґрунтування нової галузі українознавчих досліджень – грушевськознавства. Історик запропонував періодизацію розвитку знань про М. Грушевського, розкрив особливості оцінок діяльності і творчості вченого у західному світі та в радянській українській історіографії.

В українській та зарубіжній науковій літературі вже з'явилися дослідження, присвячені різним аспектам наукового доробку та організаційної праці Л. Винара у вивченні творчості та діяльності М. Грушевського. Це дослідження сучасних істориків, зокрема І. Гирича [1; 2], О. Домбровського [3], Т. Марусик [4], в яких проаналізовано основні етапи становлення грушевськознавства; Л. Сакади [5], яка довела визначальну роль Українського історичного товариства (далі – УІТ) та Л. Винара зокрема, у «поверненні» Україні імені М. Грушевського; Я. Калакури [6], який розглядає грушевськознавство як один з важливих напрямів української історіографії. Аспекти, пов'язані з теоретичним осмисленням Л. Винаром засад наукового грушевськознавства як міждисциплінарної галузі науки, досліджували М. Ковальський та А. Атаманенко [7]. Р. Пиріг здійснив ґрунтовний аналіз грушевськознавчих досліджень українських вчених, а також вказав на вагомий роль українських істориків діаспори у створенні первісної бази знань із грушевськознавства [8; 9]. В цьому контексті цінною є також стаття А. Атаманенко про розвиток наукового грушевськознавства в діаспорі [10]. Найбільш повно творчість Л. Винара, на нашу думку, проаналізована в публікації А. Жуковського [11], в яких визначено внесок Л. Винара в розвиток української історичної науки, грушевськознавства та розбудови української національної культури взагалі.

Враховуючи обмежений обсяг статті, підкреслимо, що в ній, при узагальненні доробку Л. Винара в галузі грушевськознавства, буде зроблено спробу намітити основні напрями, що потребують докладнішого дослідження. Виходячи з того, що в історіографії вивчені окремі аспекти грушевськознавчих праць Л. Винара, метою цієї статті є спроба охарактеризувати та узагальнити дослідження вченого в галузі грушевськознавства та визначити їх основні складові. Досягнення ме-